

"ותן חלקנו בתורתך"

ללמוד וללמד - מצינו בתורה ופירוש אחרים

1

א. החיוב ללמד

כתב הרמב"ם (פרק א' הלכה ב' מהלכות תלמוד תורה) ז"ל:
'כשם שחייב אדם ללמוד את בנו, כך הוא חייב ללמד את בן-בנו שנאמר 'והודעתם לבניך ולבני בניך, ולא בן בנו לבדו, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישאל ללמד את כל התלמידים, אע"פ שאינם בניו שנאמר ושנתתם לבניך, מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידים'.

וכן כתב הרמב"ם (ספר המצוות מצוה יא) ז"ל:

'שציונו ללמוד תורה וללמדה וזהו הנקרא תלמוד תורה... וכבר נכפל זה הציווי פעמים רבות, ולימדתם ועשיתם, למען ילמדו'.

וכיכ בספר החינוך (מצוה תי"ט) ז"ל:

'מצוות עשה ללמוד חכמת התורה וללמדה, כלומר כיצד נעשה המצוות ונשמור מה שמנענו האל-ממנו, ולדעת גם כן משפטי התורה על כוון האמת... שורש מצוה זו ידוע, כי בלימוד ידע האדם דרכי ה' יתברך, וזולתו לא ידע ולא יבין ונחשב כבהמה'.

ב. פעולת המלמד

זכות גדולה היא ללמד תורה, וכל מי שזכה למתנה נהדרת זו שהעניק לו בורא עולם מאוצרו הטוב, צריך להודות לה' על כך בכל נשימה ונשימה. וכבר אמרו חז"ל (כתובות דף נ' ע"א) 'הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד רב הונא ורב חסדא, חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה וכד'.

דיני חינוך - מאמר מאת
מר יצחק יהושע ווייס

3

נ"א ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר יהוה
את-משה בחר סיני: ואלה שמות בני-אהרן
הקביר | נבך ואבירוא אלעזר ואחמר: כמאמר י"א.

רש"י

ג (א). ואלה תולדות אהרן ומשה. ואינו מוזכר אלף בני אהרן ונקראו מולדות משה לפי שלמנן מורה מלמד שכל המלמד אם בן חבירו מורה מעלה עליו הכבוד כאילו ילדו:

ד"ה

נתיב התורה פרק ח

6

ובפרק הפועלים (ב"מ פ"ה ע"א) אמר רבי יהודי
אמר רב ואמר רב לא אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנאמר ואם תשוב ואשיבך לפני תעמוד וכל המלמד את בן עם הארץ אפילו הקדוש ברוך הוא גזיריה מבטלו בשבילו שנאמר ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. פירוש זה, כי מי שהוא לומד תורה בעצמו אפילו אם מלמד לבנו תורה אינו מורה שהוא שכלי לגמרי, כי האדם יש בו הגוף הגשמי, ולפיכך אין ראוי לישיבה של מעלה שהוא יושב לפני הקדוש ברוך הוא, כי אין ראוי שישב לפני הקדוש ברוך הוא רק מי שהוא כולו שכלי בלתי גשמי. אבל המלמד את בן חבירו תורה, שהוא כולו שכלי כאשר למד לבן חבירו ומתפשט התורה לאחר כמו שהתבאר לפני זה, שזה מורה כי התורה שהיא אצלו היא שכלית לגמרי, ולפיכך אמר שהוא זוכה לישיבה של מעלה להיות עם הקדוש ברוך הוא לגמרי כאשר הוא שכלי גמור בזה שהוא משיע תורה אף לאחר. אבל המלמד לבן עם הארץ דבר זה התפשטות השכלי שלו עוד יותר, ועל זה אמר לא כמו מעלה הראשונה שהוא יושב בישיבה של מעלה לפני הקדוש ברוך הוא אלא שהוא מבטל גזירות הקדוש ברוך הוא. וזה

כבר התבאר שיעקר התורה כאשר משיע אותה לאחרים, וזהו אמתת השכל שהוא משיע לכל מקבל, ונקרא בשביל זה תורת חסד כאשר משיע לאחר כי החסד הוא אל הכל ולא יוגדר להשיע לזה ולא לאחר. לכך אמרו (תענית י" ע"א) גם כן כי התורה היא נמשלת למים אשר אין להם גבול רק הם יוצאים בלי גבול ומשיעים בלי גדר וגבול, וכך התורה השכלית מפני שהיא שכלי אין לה ענין הגשם, כי הגשם יש לו גדרים מוגבלים ולא כן השכלית שהוא פשוט מבלי גדר מוגבל, ולפיכך עיקר התורה כאשר משיע לאחר, ובוזה מורה כי התורה היא שכלית מתפשטת מבלי גבול, וזה מצד הרב המלמד שאם אינו משיע לאחרים, אינו נותן לתורה ענין השכל שהוא משיע אל הכל ומוציא אחר מן הכח אל הפועל. וזה אמרם (אבות פ"ד) הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד פירוש המוציא שכלו אל הפועל על מנת שיוציא אחר אל הפועל וזהו אמתת השכל אשר הוא משיע אל הכל דבר שהתחיל לצאת אל הפועל יוציא לגמרי אל הפועל. **ולכך זה שלמד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד, וכל מי שלמד על מנת לעשות, שהתלמוד שלו יהיה לגמרי יוצא אל הפועל אף במעשה מספיקין בידו ללמוד כו', כי כבר אמרנו הדבר שמתחיל לצאת אל הפועל יוצא לגמרי אל הפועל, וזה שהיה כוונתו ללמוד ולעשות הניינו שיהיה יוצא אל הפועל אף במעשה, לכך מספיקין בידו שיוציא לגמרי אל הפועל כי השכל מוציא הכל אל הפועל לגמרי:**

20

בפרקי אבות (פרק ב' משנה ט') כתוב:
'רב יוחנן בן זכאי קיבל מהלל ושמאי, הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת, ומפרש במדרש שמואל ז"ל:

'אם למדת תורה הרבה והשגת תורה הרבה אל תחזיק, טובה, שהיא התורה לעצמך, לך לבד, ולא תרצה ללמד לאחרים, רק יפוצו מעינותיך חוצה, ואל תחזיק אותה לעצמך לבד, כי לכך נוצרת ללמוד וללמד ומחייב אתה ללמד לאחרים'.

ובאבות (פרק ג' משנה י"ז) כתוב רבי יוסף יעבץ החסיד ממגורשי ספרד בשם ר"י ז"ל:
'מסורת סיג לתורה, היא הקבלה ונקראה כן, כי אם אין מקבל אין נותן ולכן נקרא פעם ע"ש המקבל, ופעם על שם הנותן, כך שמעתי והנאני. ואני פירשתי שנקרא מסורת, כי המקבל חייב ליטנה לאחי והאחר לאחר עד סוף כל הדורות'.

10

וכבר הובא בהקדמה לספר נפש החיים בשם רבי חיים מוולוז'ין זצ"ל ז"ל:
וכך היה דברו אלי תמיד, שזה כל האדם, לא לעצמו נברא, רק להועיל לאחריו, ככל אשר ימצא בכוחו לעשות'.

א. חשיבות העיסוק בחינוך

לחנך וללמד, הן המשימות הגדולות והנכבדות ביותר מאז ועד הנה ועד בכלל, ובעיקר בישראל. 'העמידו תלמידים הרבה' זהו הצו של אנשי כנסת הגדולה, שהחזירו עטרה ליושנה, ובהמשך הדורות מסרו את נפשם גדולי ישראל למלא את המשימה העליונה הזאת בכל התנאים והמצבים הקשים ביותר (עיין סנהדרין י"ד ע"א).

ב. חשיבות החינוך בדורנו

בדורנו אנו, לאחר שזכינו בחסדי ה', לאחר גלות ארוכה וקשה ביותר ולאחר שזאה איומה, לחזור לארצנו, לעצמאות ולקיוצו גלויות, מקבלות המשימות הנ"ל חשיבות מיוחדת ומשמעות גדולה, בתפקידים לחבר ולאחד את עמנו החוזר לארצו והמפורד בעדות והנהגות, כתוצאה מן הגלות הארוכה וטומאת ארץ העמים, שניתקו את חלקי עמנו.

דיני חינוך

הא"ל נ-6

7

כי מצד מעלת השכל הפשוט שבו, שהרי משיע תורה אף לבן ע"ה שהוא רחוק מן התורה, ולכך אדם זה מבטל גזירות השם יתברך. כי הגזירה אין בה פשיטות שהרי מצד הגזירה כך וכך יהיה וכל גזירה ושבועה אין בזה פשיטות, לכך מומחה שיש בו פשיטות השכל אפשר לו לבטל הגזירה כמו שבארנו במקום אחר, ולכך יחיד מומחה מפר ומבטל הגזירה והגדר שגדר שמנה תראה כי כל גזירה אין בה פשיטות, וזה שהוא שכל פשוט כאשר מלמד תורה לבן ע"ה, מצד פשיטות השכל שבו הוא מבטל הגזירה שאין בה פשיטות כאשר ידוע למבינך, כלל הדבר המלמד לבן חבירו תורה הוא שמתפשט שכלו אל זולתו ובוה הוא שכלי גמור, עד שהוא ראוי שיהיה לפני השם יתברך מצד מדריגת השכל שבו, ועוד יותר כאשר מתפשט שכלו לבן ע"ה כי ע"ה שהוא רחוק מן השכל שהיא התורה והוא משיע לו השכל, הקדוש ברוך הוא גזיר גזירה והוא מבטלה שיש בו השכל הפשוט כי בטול הגזירה מצד פשיטות השכל, ודבר זה ידוע בסוד התורה כי החכם המומחה מפר נדר שהוא הגזירה ביחיד, ולפיכך אמר שהקדוש ברוך הוא גזיר גזירה והוא מבטלו ודי בזה למבינים:

20

אצל התורה השכלית אין ראוי שיהיה דבר זה שעינו יהיה רעה להשפיע תורה. כי כבר התבאר כי עצם התורה להשפיע אותה לאחרים, לכך אצל בני אדם אשר יש להם המציאות והם בעולם, אין צריך לומר כי נדעב להם אדם שאינו מלמד תורה לאחר שהוא בעל העדר וקללה שמעדייר התורה, כי עיקר התורה להשפיע אותה ולכך הוא בעל העדר בעצמו עד שהוא ראוי אל קללה, אלא אף עוברין שבמעי אמן שאינם במציאות שהרי עדיין לא יצאו לעולם לכך הם בעלי העדר בעצמם, אפלו הכי זה שמונע הלכה הוא בעל העדר גמור יותר שנותן העדר בתורה השכלית כי אין ראוי שיהיה העדר בתורה, שבשביל התורה נמצא הכל וכדכתיב (ירמ' ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקת שמים וארץ לא שמת, ולפיכך אף עוברים שבמעי אמן מקללין אותו שנחשב בעל העדר גם להם, כי אותם שהם עוברים לא נשלם גופם ויש להם העדר בגוף ואין זה העדר כמו ההעדר שהוא בתורה שהיא שכלית.

ובפרק חלק (סנהדרין צ"א ע"ב) אמר רב יהודה כל המונע הלכה מפי תלמיד כאלו גולו מנחלת אבותיו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה וגו' מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית אמר רבי חנא בר בינא אר"ש חסידא כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברים שבמעי אמן מקללין אותו שנאמר מונע בר יקבוהו לאום ואין בר אלא תורה שנאמר נשקו בר פן יאנף עולא בר ישמעאל אמר מנקבים אותו ככברה כתיב הכא יקבוהו לאום וכתוב התם ויקוב חור בדלתו אמר אביי כי אוכלא דקצרי ואם למדו מה שכרו אמר רבא אמר רב ששת זוכה לברכה כיוסף שנאמר וברכה לראש משביר ואין משביר אלא יוסף שנאמר ויוסף הוא המשביר אמר רב ששת כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה לעולם הבא שנאמר ומרוה גם הוא יורה. המאמר הזה בא לבאר לך כמה גדול הוא אשר מלמד תורה לאחרים וכמה גדול זכותו, ואם אינו עושה עונשו גדול. וזה שאמר כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברים מקללין אותו, ור"ל כי הוא בעל קללה והעדר גמור שעינו רעה בתורה ללמדה לאחרים ובשביל כך דבק בו ההעדר לגמרי, כי

כיצד מלמדים?

נעם החינוך

יפה מרדות אחת בלבו של אדם יותר ממאה מלקיות (ברכות א).

כאן הורנו חז"ל נעם דרך החינוך, כי לא במחלומות יחונך האדם כ"א בדרכי נועם. והיראה האמיתית היא יראת הרוממות הבאה מצירוף האהבה הטאמנה. ועד הזמנים האחרונים לא ירדו חכמי הפדגוגיא לזה, והי' דרך חינוכם רק במקל חובלים¹⁰, עד הימים האלו שהנסיגות הרבות הוכיחו להשכיל את אשר תורה לנו חז"ל רוח קדשם.

ריש לקיש אומר יותר ממאה מלקיות, שנאמר "תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה". נראה שהוסיף (ריש לקיש) על דברי רבי יוחנן הקודמים, שאמר יותר ממאה מלקיות, דיש שני ענינים בחינוך המוסרי, יש חינוך תמידי להרגיל את האדם במעשים טובים ובמדות טובות. ויש חינוך פתאומי, מקרי, בשעה שזדמן שסר מדרך הישר ונחוץ להוכיחו.

והנה רבי יוחנן אמר יותר ממאה מלקיות, הכונה שהוא טוב להשתדל שיהי' החדרכה המוסרית באה במחונך מצד שכלו והכרתו בתמידות, יותר מאלו נכה ועי"ז נחנכו לסור מרע בכלל וללכת בדרך טובים.

וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות, הכונה אפילו בשעת החינוך המקרי, כי השחית דרכו בחטא ופשע חמור שראוי ללקות מאה מלקיות, האופן היותר גדול במוכים בעד פשעם לפי הנוהג מדרך החינוך, גם על זה יפה המרדות השכלית, כי הניצוץ השכלי שבאדם יאיר גם מחשכי לב אותם שכבר העוה דרכם. רק החובה להעלותם במעלת נבונים, שיהיו ראויים להכיר ערך המרדות שבלב.

עין איה ברכת פי"א, ע"א

ובכחו את כנורת המאור ואת נרותיה וגו'. ללמדנו שהכח עם התלמידים הוא מוכרח להיות כלומה אחת, והיו עיניהם רולות את מוריהם ומשמשים אותם, וכלם מושגחים נפרעות כמו הרב כן התלמידים שיהיו מלחיים בלמודם. ומשום הכי היו הכל כנגד מלכת אסור:

האין קצו, ג' א' ג' ר

לכן ברור, כי החינוך הטוב יכול לבוא רק מתוך מציגה נאה של שתי הדרכים גם יחד. היינו: מסגרת רחבה ככל האפשר, עם פקוח אבהי מותאם לכל יחיד הנמצא בתוכה. ולמעשה כך יהיו פני הדברים: המחנכים ישתדלו להתקרב אל החניך ולהבין ללבטי נפשו על סבוכיהם ונפתוליהם. יעריכו את כוחותיו וכשרונותיו. יתחקו אחרי ההשפעות השונות, על שכבותיהן, שספג לתוכו עד לכניסתו למסגרת התנוכית של עכשיו, ובכלל זה השפעת המשמחה. ידעו ויקחו בחשבון את התפתחותו הגופנית ומצב בריאותו. יעקבו אחרי הליכותיו עם חברים ונמוסיו עם הבריות. יסתכלו עליו בלמדו ובשעות מנוחתו. בתפלתו ובמצוותיו. יכירו את ידיעותיו במילי דעלמא ואת הנושאים המושכים תשומת לבו. ואת אוצר הניבים וצורות הבטוי של שפת דבורו ושטף שיחו. בקצור: ידעו עליו כל כמה שאפשר יותר. ומצוידים בכל זה יצעדו המחנכים תמיד בעקבותיו. וימצאו על-ידו בכל שעה נכונה. והכל ייעשה באופן טבעי. כמנהג אב עם בנו ואח עם אחיו. דרך עצה ולא דרך גזירה. דרך האהבה ולא דרך קפידה. דרך גילורלב ולא דרך רמוים מחשידיים וחוצצים. מתוך דאגה שהחניך יתן אמונו המלא במחנכיו. לבו האבהי של המחנך ירובב את לב החניך — כמים פנים אל פנים. ואז תהא נפשו של החניך פתוחה לפני המחנך. ולא יסתיר ממנו שום הלך-נפש שיש לו איהו משמעות חשובה. רק אם המחנך יוהר מאד שלא לשים שום כבלים מורגשים על נפש החניך, לא יהיה חשש לרגש מהפכני בלב החניך. שראשיתו אבדן אמונו הלקי א: שלם במחנך. וטופו מי ישורנו ומי ישערנו. המחנך צריך ללוות את החניך צעד-צעד. אבל לוויו זה אסור שישא עליו אופי של חומרה. של פנים ועומות. כאילו נוקשים תמיד באצבע צרדה על לוח לבו של החניך. הטלת אימה יתירה מסוכנת מאד בחנוך צעירים בפרט. ואילו פנים מסבירות ושוחקות. מקריני אהבה ומסירות. עשויים גם לפתוח לב סגור בשבעה מנעולים. וחונך מוסרי הניתן באוידה אצילית כזאת עשוי להביא לעולם טפוס מושלם של תפארת-אדם.

מס' נבי. ס' פ' ר' א. כ"ר א"ל - א"ל 104

חינוך זו אחריות עוצמה. כל היעוד של האדם בעולמו הוא לשמור על הפקדון שהקביה נתן לו, לגדל את הפקדון הזה בשארית כוח, ולדעת את האחריות בדוגמא שנתון האב, ובדוגמא שנתנת האם.

לדעת לתת לילד נשמה של תורה. לא רק הרגל טובני, לא רק את הדרך המעשית איך צריך לקיים. נשמה — זאת אומרת שמחה של מצווה, הידור של מצווה, יופי של מצווה. להטעים לילדים טעם של מצווה. להראות להם מה עושים כאן, ללקוח להם את הענינים לראות את פלאי הבריאה. כששותלים אמונה כזו בילד — יש תקווה שהילד יגדל וירצה בעצמו לעלות ולהתעלות בתורה. כשהוא בעצמו ירצה להתעלות — השגנו את נגמט החינוך. החינוך משול להדלקת הנר בבית הבחירה. "בהעלותך את הנרות" — עד שתהא שלהבת עולה מאליה. האבא צריך להדליק את הנשמה של הילד עד שהשלהבת של האבת התורה עולה מאליה.

זריעה ובנין עמ' נה-נו

מאת אב' א"ל וז"ל